

és a belső monológ filmszerűen könnyed váltogatása már a korábbi regényekben is tökéletes volt, s a tudatregényformát is megelőlegezte már szinte mind a három kötetben az írói jelenlét lírai személyessége. Igaz, azok nagyobb tömbökből építkeztek, itt gyorsabbak a váltások, s e váltásokból alakul ki a hiánytalan valóságégesz illúziója. A hősnő komolykodása modorosságba siklik ugyan olykor, a nyelv mégis hajlékony, a jelképek tiszták és nem egyszerűsíthetők. Az életért, a megmaradásért folytatott harc például nem értelmezhető közvetlenül a megmaradás nemzetiségi értelmében.

Görömbei András azt írja: „A lét értelmének felismerését íróilag megfogalmazni, ábrázolni nagyon nehéz. Ennek sikere Dobos László egyik legnagyobb teljesítménye.” Tegyük hozzá — egyetértően az előzőekkel —: bizonyos, hogy a *Földönfutók* vagy az *Egy szál ingben* fontosabb marad mindig a csehszlovákiai magyarság életének irodalmi tanújaként, a próza azokban a fejlődés magasabb tetőit mutatta, a *Hólepedő* viszont annak a kísérletező bátorságnak lesz a bizonyítéka, amely új szempontok szerint meri felmérni az egyetemes létet, új utakat próbál ki a szlovákiai magyar irodalom — Dobos László áhította — „irodalmiasítására”. Csakugyan életfaállító könyv, a hit, az életigenlés, az erkölcs tisztaságának könyve. Példa és tanulság. (*Madách, 1979.*)

PÁLFY G. ISTVÁN

Duba Gyula: Ívnek a csukák

Ez a regény nem csupán Duba Gyulának legnagyobb, hanem a szlovákiai magyar irodalomnak is szinte egyedülálló vállalkozása. Ha az Ívnek a csukákat ennek ellenére nem elvárásainkhoz, hanem a megvalósulás tényleges lehetőségeit, esélyeit determináló általános feltételekhez: a mai szlovákiai társadalom s azon belül a magyarság körülményeihez mérjük: ez a vállalkozás nem eredménytelen, noha teljes megvalósítása kétségkívül elmarad.

Kevés íróra jellemző az olyan szigorúan következetes, szívós igényességgel épített pálya, mint Dubára. Szinte valamennyi művéről elmondható: a korábbi erények továbbélnének benne, s egyben ígéret is a további előrelépésre. A korábbi munkásságnak tehát nemcsak összefoglalói, hanem újabb lépcsőfokot, minőségi fejlődést is jelentenek. Érvényes ez az Ívnek a csukákra is: témaválasztása, külső és belső kiterjedése, nagyívűsége egyaránt az előrelépést bizonyítja, ha az összefogottság, kiegyensúlyozottság még nem is képes ehhez mindenütt fölzárkózni.

Duba célja, hogy a klasszikus realizmus módszereivel egy regényben ábrázolja a szlovákiai magyarság legkeserűbb éveinek: a II. világháborút követő időszaknak megpróbáltatásait és a falu hagyományos világának fölbomlását három kamaszfiú érének, felnőtté válásának, egy történelmi nemzedékváltásnak tükrében. Ennek megfelelően bontakozik ki a cselekmény két alapvető vonulata is: a fiúk és a falu története. A „nagy történelem” eseményei kívülrekednek a falun: ez a közösség nem befolyásolja azokat, csak elszenvedi ránézve következetesen kedvezőtlen, olykor tragikus változásait. A sajátosan passzív szituáció rögtön meg is pecsételi a regény kompozíciójának alakulását: mivel történelmi szinten szigetelődik el a falu, a belső történések szerepe megnő, az igazi cselekedetek s a társadalmi tényezők szerepe csökken. A légüres térben való élet így tűnhet a szabadság látszólagos birodalmának, jóllehet ez szinte a szabadság teljes hiánya. A történelmi vákuum nem tart sokáig: de megszűnte után sem áll helyre az egyén és a társadalom, kisközösség és a külső világ normális, kétoldalú kapcsolata. A kiszolgáltatottság ténye nyer csak

konkrét megformáltságot a konszolidáció során, mert bár a háború befejeződött, „az embertelenség ördöge tovább tombolt”. Mindez azonban a falu lakói számára csak később vált világossá.

A regény kezdő és záró mondata egyaránt Füzesnyék főutcáját mutatja, azt a „harmadosztályú kövesutat”, melyet tönkretett ugyan a háború, de, melyre az utolsó sorok szerint, mintegy új történelmi kor futaraként a sötétben messzire világító traktor kanyarodik, 1948 tavaszán. Ezen az úton vezették haza az alig vánszorgó, sebesült katonalovát a regény kamasz hősei, ezen indultak szántani. És ez az út volt az is, melyen a „nagy, tisztónás Mogürt-” és a „háromtonnás Mateosz-kocsik” a kitelepítetteket s holmijukat a legközelebbi vasútállomás vagonjaihoz vitték. Ez az út köti össze Füzesnyéket a külvilággal, a történelemmel. Nem nő azonban szimbolikus jelentőségűvé: mindez abból következik, hogy Füzesnyéknek ez az egy útja van. Mégis, jellemző Dubára, hogy konkrét leírásainak mindig van egy második jelentése is, így tehát az egyedinek látszó elemek: tárgyak, építmények, élőlények, olykor a történet mögött — hol élesebben, hol homályosabban — mindig fölsejlik valami az összefüggések egyetemességéből. Előfordul, hogy ezt külön kiemeli (például a nagypapa temetésekor), de gyakran hagyja, hogy ezek a „rejtett analógiák” a tudattalanban hassanak: ilyen például a sebesült ló felgyógyulásának története, mely a Nagybene család s az egész falu életre kapásának része s jelképe egyben.

Meglepő, mégsem véletlen, hogy a regény főhősei kamaszkorukból a felnőtté válás éréig fiúk. Az ő világképük még szinte üres: szaporodó tapasztalataik dacára az élet, a világ nagy fordulataival keveset törődnek, életkori sajátosságaiknak megfelelően ezeknél fontosabb számukra nyíladozó ösztönviláguk problematikája. Képlékenységük egyfajta jellegzetes közönnyel társul, s ez lehetővé teszi, hogy az író bemutassa: a büntelenség és az eseményektől távolmaradás sem nyújt menekvést a megpróbáltatások elől. Lehetőséget ad ez az írói perspektíva arra is, hogy világossá váljék: a külvilág eseményeire nem sokat adó kamaszok valójában nem tudatlanabbak az idősebbeknél, sőt kötetlenségük miatt még alkalmazkodóképesebbek is. Világképük szűkössége azonban óhatatlanul a regényvilág beszűkülését is jelenti: Duba visszatörpan a sebhelyek föltépésének kockázatától, noha ezt sebek beforradásának megmutatása is indokoltta tenné. E hiányosságot csak részben ellensúlyozza az, hogy a rá oly jellemző paralelizmus — talán némileg szándékan kívül —, ismét érvényesül: egy társadalom pubertáskori értékzavarainak távoli, más szférában létező rokona a kamaszok világképének zavarossága, s a változások utáni rendeződése. És ahogyan a fegyveres handabandázást, az ön- és közveszélyes kalandok szélsőségeit fölvaltja a munka, úgy áll helyre a külső világ rendje is, a fájó s megmagyarázhatatlan sebek gyógyítását az időre bízva.

A három kamasz közül az igazi főszereplő Péter, a rangsorban harmadik. Egyértelműen önéletrajzi jellegű figura, az író novelláiból már régi ismerős. Az ő alakján keresztül kerül a regénybe a legtöbb líra, s az ő szemén keresztül nézi az olvasó is az eseményeket. Egyénisége társaiétól alapvetően eltér, szemlélődő, gondolkodó típus. A többieknél érzékenyebb, így azok a kezdeményezők, ő gátlásosabb, inkább visszahúzódó. Az ő igazi értékei nem a falu hagyományos értékrendje szerinti értékek: magábaforultságából fakadó differenciáltabb belső élete környezete számára jóformán ismeretlen és teljesen közömbös; technikai érdeklődése is inkább csak kuriózum. Sajátos, introvertált egyéniségéből adódik passzivitása: az ő története is külön regény a regényben, mint hányatott sorsú barátjáé, Alberté. Ez a kiragadottság, pontosabban zökkenve beillesztés a regény belső egyensúlyának billenését mutatja. A szereplők közül néhány kiemelten jól ábrázolt, hozzájuk képest a többiek vázlatosabbak, s akármilyen találók, pontosak ezek a vázlatok, a regény egészében nem juthatnak méltó szerephez. Ezek a kiérleletlenségek, döccenők, bár zavarják, de alapvetően nem veszélyeztetik a regény egységét. A cselekmény két fő vonulatának egybefonódása és különélése ugyanis gondosan szabályozott és mindvégig kézben tartott. Önmagán belül mindkét szál zárt egység, s egymással is harmonizálnak. Kapcsolatuk azonban nem elég intenzív, részeit a másik vonatkoztatási rendszerbe

nem lehet közvetlenül beilleszteni. Összeszövődésük nem elválaszthatatlan, nem igazán organikus: ennek következménye, hogy az olvasó sem képes igazán egységben látni a főhősök és a falu életét; a belső és külső eseményeket.

A regény legkidolgozottabb rétege a kamaszok fejlődéstörténete. Ez az, amit az író legjobban ismer, amiről korábban a legtöbbet írta. A belső változásokat itt az események, a magatartás jellemzik. Itt érvényesül legjobban Duba humora. Nem viccel, nem nevetet, humora a realizmus kifejezőeszköze. A teremtett szituáció eredendő humora ez, nem nevetésre, hanem együttérző mosolygásra nyújtva lehetőséget. Ha Duba leír egy ilyen mondatot: „a kocsmai közvélemény a gumicsizmát is kizárta a futballisták felszereléséből”, akkor ez egy adott gondolatsor logikus befejezése, minden ironikus szándék nélküli konklúzió. Hogy mégis nevelés, az az egész helyzet önmagát parodizáló voltából következik. A három fiú világa adja a legtöbb alkalmat az írónak a régi falu természettel együttélésének bemutatására. A természeti környezet számukra olyan alapadottság, amit többnyire észre sem vesznek: a szó másik jelentésében természetes számukra. Egyedül a hajlamaiban, érzelmeiben távolabb tekintő Péter az, aki észreveszi a tavasz szépségét: a többiek csak a következő munkákra gondolnak az előbújó virágok, pattanó bimbók láttán. A vadászat a fiúk számára még nem sport: sokkal inkább egy ösfoglalkozás késői megnyilvánulása. A hagyományos világkép szerint a különböző élőlényekhez való viszony meghatározója a hasznosság: érzelmi színezete a zsákmányhoz való kapcsolatoknak nincs. Ennek a magatartásnak bomlását az író nagyon érzékletesen, finom megfigyelésekkel mutatja be: s nem véletlen, hogy éppen Péter az, aki megigazítja egy elejtett nyúl fejét, hogy egy szalmaszál ne nyomja az élettelen szemet. Ugyancsak ő az, akinek eszébe jut, hogy a megszigonyozott csuka „tiszteletet érdemelt. De sajnálatot is érezhettek iránta, hogy ereje teljében, ösztöneit követve fölúszott a Pilinckéből a Fűzes-árokba s ezzel halálra ítélte önmagát”. Ez az új természetszemlélet már éppen gazdagsága miatt mutatja a bomlást: a részvét bizonyos távolságot is feltételez, a hagyományos, organikus kapcsolat lazulását. Ez a változás része annak a nagy folyamatnak, melynek eredménye, hogy Péter, akinek a regény elején a lószerezés volt vágyai netovábbja, végül a traktorral szánt, s a gép válik lelkesedésének tárgyává. A hagyományos falu átalakulását Duba nemcsak külső körülményekkel magyarázza. Egy korábbi írása szerint az „1945 utáni évek ennek a szilárd és homogén közösségnek a felbomlása, szétesése és lassú átalakulása közben teltek el. A változásnak nem az államközösség megváltozása volt a közvetlen oka...” Sokkal inkább a paraszti szemlélet változása, s ennek egyik tüneteként kell értékelni Péter vágyainak átalakulását. Döntő szerepe mégis annak a — mondhatni — morális eróziónak volt, ami a falun kívüli világ labilitásának következménye. A fűzesnyékieknek „a gondolkodásuk is változott, a feketepiac árlehetőségei pedig erkölcsüket és kereskedői érzéküket változtatták meg. Minden lehetséges alkalommal és módon a saját hasznuk érdekében ravaszkodtak...” A belső, az embereken belüli változásoknak azonban mégis a világtörténelmi erők a mozgatói, s ezek ábrázolása a regény keretein mindenképp túlnőne.

Az ívnek a csukák viszonylag kidolgozatlan vonulata így éppen a „nagy társadalom” történéseinek ábrázolása. Problémát azért okoz ez, mert egyértelmű: a regényt indukáló tényezők közül ez az egyik legfontosabb. Nagy vesztesége a regénynek, hogy az eszmei hitel épp itt nincs művésziileg kellően alátámasztva. Azok a figurák, melyek Duba mondandójának egyik legfontosabb részét közvetítik: mellékszereplők, s az egy nagypapa kivételével csak körvonalazva vannak, személyiségük a regényegészben periferiális. Feltűnő, hogy a legtájékozottabb, a külvilág eseményei iránt leginkább érdeklődő szereplő a valóságtól teljesen elszigetelt, mert állandóan ágyhoz kötött nagypapa: megint csak az analogikus szerkesztés példájaként egy népcsoport elesettségét jelképezve. Az élettől, a társadalmi folyamatoktól elszakadva lehetséges, hogy a mind gyakoribbá váló, fenyegető jelektől függetlenül „fanatikusan hitt abban, hogy minden rendbejön”. Aki viszont a valóságos eseményeket is követi: „végtelenül tanácstalan”. Az elveszett igazságot csak általánosságban keresik, máshol nem keres-

hetik: a kiszolgáltatottság közös, pártállástól független. Sem a középparaszt Nagy-bene András, sem a kommunista Kis Mihály nem szólhat bele sorsának alakulásába: ebben a történelmi helyzetben nekik nem lehet igazuk. Ez sodorja őket, a vitaközöket egymás mellé az igazság meghatározásában. „Igazság az, ha az emberek békeségben dolgozhatnak, és saját akarataik szerint élhetik le az életüket” — jelenti ki a nagyapa, és ennek nem mond ellent, de mégis gazdagabb, messzebbre mutató a másik megfogalmazás: „Az igazság a hitünkben és a tetteinkben van.” Ezek a meghatározások próbálják betölteni a hiányzó magyarázat szerepét — hiába. Mert vajon lehet-e magyarazatot találni annak a számára, akinek el kell hagynia szülőföldjét, otthonát, ahol „a házba, kertbe és udvarba van beleépülve, szívós rostokkal beleszövődve, érzelmi szálakkal összebogozva, szétbonthatatlanul”? És jelenthet-e valami megoldást annak, akit kiteptek „a földből, melybe beleyökerezett, kérlelhetetlenül elszaggatták azokat a szálakat, amelyek meghatározták helyét a világban”? Csak részben elfogadható válasz, hogy „talán nem is kell egészen megérteni, mert az emberi sors néha érthetetlen lehet. Hozzánk farkasként viselkedett a sorsunk, belénk mart. De az eltört csont és a feltépett bőr összeforr, a lélek sebei is behegednek. Élni kell tovább. Nem lehet nem élni és... jön majd a feledés”. Ez a feledés csak a sebekre vonatkozhat: a történetekre nem. A harcokat az emlékezés oldja békévé, nem a feledés. Ha az összegezésnek szánt sorok ennek az elvnek ellentmondani látszanak is, a regény megírásának ténye mutatja: Duba is ezt az elvet vallja.

Az Ívnek a csukák hibáival együtt jó regény. Az író, mint könyve Pétere, a legnagyobb csukát kutatta sokáig, úgy keresi a célul kitűzött, a nemzetiségi sorskérdésekre választ adó nagyregény megírásának lehetőségeit. Mikor Péter a szigonyal első ízben kísérelte meg a szúrást, érezte, hogy az kockázatos, „s a sikernek a reménye is bizonytalan”. Duba lehetőségei hasonlóak. De az allegorikus összevetéskor nem szabad elfelejteni: Péter végül is megfogta a nagy csukát. (*Madách, 1978.*)

GRÓH GÁSPÁR

Kiss Dénes: Égi folyó

Kiss Dénes lírai világának egyik meghatározó eleme az önemésztő, küzdő költői én. A versírásra inspiráló alapszituáció nála viszonylag könnyen körülhatárolható: az állandó önvizsgálatból, a megtett út felméréséből következő *kétség* indítja új és újabb szembesülésre önmagával (másokkal, a világgal), és természetesen „vívásra” (egyik versében mondja, aki vívódik, nem vív, vagyis, a cselekvésre kerül a hangsúly). Kétkedése elsősorban az eredménynek szól, mert lírikusi feladatát, céljait — a korábbi kötetek bizonyosságaként — erőteljesen körvonalazta.

Az *Égi folyó*ban a *teremtés* került előtérbe, illetve az ezért folytatott küzdelem, a céltudatos munka és az emberi (költői) én erejének kontroverziája. Naponta szeretné újrateremteni önmagát, a világot, a kozmoszt, de kérdés, elég-e az idő és az ismeret ehhez (*Mindennap gond*). Ennél bizonyosabb abban, amit tagad, amitől ódzkodik, amit mindenáron el akar kerülni: „emésztő időm ocsúdásom / ne gyáva-ságra némulásra / s tékozlásra legyek mérték” (*Hajnali napló*). Közvetlen természetességgel vállalja az áldozatot azért, hogy a teremtés, a leírt világ olyan legyen, amilyennek elképzelte, önnön vérét ajánlja kötőanyagként az emberképre épülő emberarchoz (*Tudósítás*).

Ezeknek a lírai célkitűzéseknek megvalósulásához biztos háttér kell, már csak azért is — amit Kiss Dénes maga mond —, mert a teremtés örökké kész és örökké befejezetlen (*Ki vigyáz?*). Megelőző két kötetében (*Kék kék kék, Hetedhét*) láttuk már, hogy a szilárd hátországot a gyerekkor adja. Itt a *Hol nem volt* ciklusban